

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

Освітній рівень – бакалавр

на тему: «Становлення фізичної культури і спорту в УСРР (1919–1925)»

Виконав: студент 4-го року навчання,
спеціальності: 032 «Історія та археологія»

Освітньо-наукової програми «Історія»

Антонюк Мар’ян Романович

Науковий керівник: Клименко Оксана Михайлівна,
кандидат історичних наук, старший викладач

Рецензент: Бажан Олег Григорович,
кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник Інституту історії України НАН України

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
“ _____ ” _____ 2022 р.

Київ – 2023

Декларація академічної доброчесності

студента НаУКМА

Я , Антонюк Мар'ян Романович, студент 4 р. н. факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 “Історія та археологія” адреса електронної пошти: marian.antoniuk@ukma.edu.ua підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Становлення комплексу фізичної культури і спорту в СРСР на прикладі УРСР в період 1919-1925 рр.» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1- 3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згодний на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь- який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Підпис студента

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Antonuk', with a large, stylized flourish extending from the end.

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи

Тема: «Становлення фізичної культури і спорту в УСРР (1919–1925)»

Автор: студент 4-го р. н. першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньої програми «Історія»

Науковий керівник: Клименко Оксана Михайлівна

Захищена: "___" _____ 2022 р.

Короткий зміст роботи: Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню становлення фізичної культури та спорту в період формування більшовицького режиму 1919-1925 рр. Робота включає аналіз дискусії у фізичній культурі: учасників, перебіг, переломні моменти, тощо. Також визначається місце спорту та фізичної культури в концепті створення «нової людини», міжнародній політиці та пропаганді більшовицького режиму. Окремо досліджується процес становлення фізичної культури в Українській СРР: наскільки автономною була робота на всіх рівнях владної вертикалі та результати діяльності.

Для розкриття теми було залучено архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, іноземну й українську історіографію. У роботі охарактеризовано джерельну та історіографічні бази. У додатки також вкладені таблиці з функціями та повноваженнями рад фізичної культури на всіх рівнях владної вертикалі.

В результаті у роботі представлений загальносоюзний контекст дискусії про функції та місце спорту в більшовицькій державі. На прикладі Української СРР показано, наскільки виконувались завдання, поставленні на місцеві органи управління. Також в роботі широко висвітлена діяльність спортивних організацій ще імперського періоду, що продовжували свою діяльність в період 1919-1925р.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Місце фізичної культури і спорту в загальнодержавних процесах СРСР	7
1.1 Фізична культура в концепції «нової людини».....	7
1.2 Радянський спорт як інструмент пропаганди нового режиму.....	14
1.3 Фізична культура та спорт 1920-х рр. в радянських святкуваннях, створенні інфраструктури та візуальній пропаганді.....	20
Розділ II. Фізична культура в УСРР 1918-1925 рр.	24
2.1 Фізична культура і спорт УСРР після становлення більшовицького режиму 1919-1922 р.....	24
2.2. Створення Вищої Ради Фізичної Культури УСРР 1923 р.....	30
2.3. Трансформація фізичної культури УСРР у 1925 р.....	35
Висновки.....	42
Список джерел та літератури	45
Додатки	49

Перелік скорочень:

- ВКП(б) – Всесоюзна Комуністична Партія більшовиків
- ВРФК РСФРР - Вища Рада Фізичної Культури Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки
- ВРФК УСРР – Вища Рада Фізичної Культури Української Соціалістичної Радянської Республіки
- Всеобуч – всеобщее военное обучение – укр. загальне військове навчання.
- ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
- Губвиконком – Губернський Виконавчий Комітет
- Комінтерн – Комуністичний інтернаціонал
- Наркомвоєн – Народний Комісаріат Військових Справ
- Наркомздрав – Народний Комісаріат Охорони Здоров'я
- НЕП – Нова Економічна Політика
- ОРФК – Округова Рада Фізичної Культури
- РРФК – Районна Рада Фізичної Культури
- РСФРР – Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка
- Спортінтерн – Спортивний Інтернаціонал
- УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
- ЦК РКП(б) – Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії більшовиків
- ЦСКА – Центральний Спортивний Клуб Армії
- LSI (англ. Lucerne Sport International) – Люцернський Спортивний Інтернаціонал

Вступ

На початку 1920-х рр. розпочався активний процес побудови нової держави під керівництвом більшовиків. Вони намагались докорінно змінити підходи до управління, економіки та суспільних відносин. Особливістю цього процесу була відсутність чіткого вектору розвитку, що проявилось у появі великої кількості ідей та концептів. Це спричинило виникнення дискусії, що охопила всі сфери державного будівництва. Одним з прикладів є ідея створення «нової людини» - гармонійно розвиненої ментально та фізично. Відповідно фізична культура мала стати важливою складовою виховного процесу «нового суспільства». Звідси й **актуальність** цієї роботи. У сфері фізичної культури також відбувалась дискусія, де висувались різні ідеї: від утопічних до поміркованих, що лягли в основу законів 1920-х рр. Важливим питанням залишається залученість республіканських функціонерів у розробку законів для фізичної культури, зокрема в Української СРР. Також наскільки фізична культура на місцях виконувала поставлені завдання з центру. Відповіді на ці питання розкривають періодичні спортивні видання та звіти вищих органів влади.

Мета роботи полягає у дослідженні місця та функцій фізичної культури та спорту в більшовицьких перетвореннях на прикладі Української СРР. Досягнення цієї мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- 1) Охарактеризувати становлення та розвиток фізичної культури в СРСР.
- 2) Проаналізувати перебіг та результати політики більшовиків у сфері фізичної культури упродовж 1919-1925 рр. в УСРР

Об'єктом дослідження є трансформація суспільно-політичного життя СРСР.

Предметом дослідження є фізична культура та спорт в СРСР та УСРР у 1918-1925 рр.

Методологічну базу дослідження складають методи аналізу і синтезу та критичного аналізу джерел.

Територіальні рамки: Українська СРР у кордонах 1918-1925 рр.

Хронологічні рамки: роботи охоплюють період 1918-1925 рр. Вибір нижньої межі зумовлений виходом Декрету Всеросійського Центрального Виконавчого комітету Рад робітничих солдатських і селянських депутатів 22 квітня 1918 р. «Про обов'язкове навчання військовому мистецтву» - встановлення обов'язкового військового (фізичного) навчання для допризовників. Це був перший декрет більшовиків стосовно спорту. Верхньою межею є рік виходу постанови ЦК РКП(б) про потребу звернути більшу увагу партії на галузь фізичної культури. Відповідником в Українській СРР є положення ВУЦВК та РНК УСРР «Про Вищу, округову й районів Ради Фізичної Культури трудящих УСРР» 1925 р.

Історіографія

Тема становлення спорту та фізичної культури в СРСР широко досліджувалась зарубіжними науковцями. Варто виділити працю Роберта Едельмана «Серйозні забави: історія глядацького спорту в СРСР», що на прикладі футболу висвітлює формування більшовиками політики масової культури. Використання спорту в міжнародній політиці СРСР ґрунтовно дослідили П'єр Арно та Джеймс Ріордан, що також порівняли відповідні явища з європейськими державами. Окремо відзначимо міждисциплінарні дослідження Мальте Рольфа про радянські масові свята та Майка О'Махоуні про використання спорту у візуальній культурі. А Штефан Плаггенборг описав формування більшовицької держави в 1920-х загалом, зокрема перебіг дискусії в сфері фізичної культури. Якщо загальносоюзний контекст досліджений широко, то історія формування фізкультури та спорту в Українській СРР залишається малодослідженою. У працях західних дослідників лише побічно згадується розвиток спорту у великих українських

містах, без виділення окремішності цього регіону. Ґрунтовної наукової праці, що розкриває загальний стан впровадження фізичної культури в УСРР, ще немає. Але можна виділити детальні вузькоспеціалізовані дослідження, наприклад монографію Юлії Сазонової про розвиток спортивної журналістики. Перспективними напрямками для історіописання є статті, що розкривають локальний контекст спорту, наприклад, на Поділлі¹, чи Харкова².

Джерельну базу становлять декрети та постанови вищих органів влади СРСР та УСРР. Фізичну культуру та спорт на загальносоюзному рівні нормували декрети Всеросійського Центрального Виконавчого комітету Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів та Рада Народних Комісарів. Зі створенням СРСР повноваження перейшли до Всеросійського Центрального Виконавчого комітету та ЦК РКП(б). В Українській СРР рішення щодо фізичної культури приймали Рада Народних Комісарів УСРР, Всеукраїнський Центральний Виконавчий комітет, а з 1923 р. – Вища Рада Фізичної Культури.

Другий пласт джерел становлять періодичні видання за 1922 р. Газета «Допризывник и Спортсмен» висвітлювала політику впровадження допризовної підготовки та діяльність спортивних гуртків у Чернігові та селах губернії. Головною темою газети «Спортивный Листок» є підготовка та проведення Першої Всеукраїнської Олімпіади, що стала прикладом пропаганди спорту серед населення та відображає стан розвитку спорту в 1922 р. Також на сторінках газети активно висвітлюється діяльність спортивних гуртків в різних регіонах УСРР.

¹ Каденюк О. С. Діяльність спортивних осередків на Поділлі у 1920–1930-х рр.. *Універсум історії та археології*. 2021. № 4 (29). С. 43-53

² Салтан Н. М. Спортивні практики як засіб соціалізації мешканців Харкова у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ століття. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. №40. С. 108-111

Структура дипломної роботи зумовлена її метою та науковими завданнями. Праця складається з переліку скорочень, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Перший розділ присвячений висвітленню загального розвитку фізичної культури та спорту в СРСР. У другому розділі наведений аналіз становища фізичної культури в УСРР та її трансформація більшовицькою політикою.

Розділ I. Місце фізичної культури і спорту в загальнодержавних процесах СРСР

Більшовицький переворот 1917 р. у працях учасників розглядався як початок кардинальних змін суспільного ладу. Одним з проявів ідеї докорінної трансформації стала концепція «нової людини» – гармонійно розвиненої та готової боротись за комунізм. Попри декларації більшовиків про радикальний розрив з минулим, вони часто користувались напрацюваннями попередніх епох та спадком Російської імперії. Піднесення сили та краси людини є характерною ознакою тоталітарних режимів. Одночасно з СРСР культ тіла розвивався у фашистській Італії, що мав показати переваги італійців над іншими націями³. В більшовицькому варіанті людина повинна бути розвинута ментально та фізично, щоб захищати ідеали революції від внутрішніх та зовнішніх ворогів. Але розвиток цієї концепції відбувався поступово та змінювався з появою нових завдань та потреб СРСР.

1.1 Фізична культура в концепції «нової людини»

У перші післяреволюційні роки головне завдання трансформації людини полягало в ментальних змінах⁴. Часто більшовики взагалі не згадували фізичний розвиток в концепції «нової людини». Першим офіційним документом, що був дотичним до спорту та фізичної культури, став Декрет Всеросійського Центрального Виконавчого комітету Рад робітничих солдатських і селянських депутатів 22 квітня 1918 р. «Про обов'язкове навчання військовому мистецтву»⁵. Фізична культура розглядалась у контексті допризовного виховання молоді. Загалом у 1917-1921 рр. робота всіх державних сфер була підпорядкована

³ Arnaud P. Riordan J. Sport and International Politics. London: E & FN Spon, 1998. P. 5

⁴ Плаггенборг Ш. Революция и культура: Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма / пер. с нем. И. Карташевой. Санкт-Петербург: Журнал «Нева», 2000. С. 75

⁵ Основные постановления, приказы и инструкции по вопросам Советской физической культуры и спорта 1917-1957 гг. / состав. И. Г. Чудинов. Москва: Физкультура и Спорт, 1959. С. 5

військовим цілям. Першочерговим завданням було утриматись при владі, а фізична підготовка могла посилити обороноздатність. Виділяється виступ лікаря Євгенія Радіна на Першому Всеросійському з'їзді по фізичній культурі 1919 р., де він обґрунтував нерозривність духу і тіла людини та потребу ставитись до фізичної підготовки більш відповідально⁶. Але це виняток, що підтверджує правило: ідея гармонійного розвитку суспільства з важливим фізичним вихованням розроблялась у вузькому колі лікарів, що не створювали закони. Відповідно, фізична культура в перші пореволюційні роки найбільше використовується в контексті військової підготовки.

Дискусія щодо застосування фізичної культури в ширшому контексті розпочалась у 1920-х рр. з праць Олексія Гастева та Абрама Гольцмана, більшовицьких теоретиків та революціонерів. Вони твердили, що в «новій людини» має бути присутнє ясне світосприйняття, тверда воля, мускульна сила і методичність⁷. До обговорення долучились представники різних груп, які роздумували про застосування фізичної культури в різних сферах комуністичного будівництва. Головними учасниками були теоретики з військової, спортивної, трудової галузей, а також охорони здоров'я, так звані гігієністи. Ці групи боролись за впровадження своїх ідей у Всеобучі⁸ та Вищій Раді Фізичної Культури, утвореної в 1923 р⁹. Дебати між представниками різних бачень розвитку фізичної культури були постійними та досить гострими. Відсутність чіткої політики партії є характерною ознакою 1920-х рр. не лише в фізичній культурі, але й в усіх інших сферах. Наприклад, в питаннях екскурсій

⁶ Плаггенборг Ш. Революция и культура: Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма / пер. с нем. И. Карташевой. Санкт-Петербург: Журнал «Нева», 2000. С. 78

⁷ Там само. – С. 77

⁸ Всеобуч (загальне військове навчання) - це військове відомство, утворене в 1918 р. з метою підготовки населення до військової служби.

⁹ Основные постановления, приказы и инструкции по вопросам Советской физической культуры и спорта 1917-1957 гг. / состав. И. Г. Чудинов. Москва: Физкультура и Спорт, 1959. С. 11

чи більшовицьких свят другого та третього порядку, зокрема спортивних¹⁰. 1920-ті рр. були часом розбудови апарату управління та переведення держави на «комуністичну платформу», тому хаос у певних сферах більшовицького будівництва очевидний.

Найбільшу групу в дискусії становили військові. Ідеологи мілітаризованого характеру розвитку фізичної культури на чолі з Миколою Подвойським, головою Всеобучу та Спортінтерну, ставили завдання створення «армії культурних робітників на полі бою», або таку собі державу-армію, де кожен громадянин, в будь-який момент, готовий взяти зброю і воювати за ідею комунізму¹¹. Власне поширення фізичної культури було чи не найголовнішою умовою успіху цього курсу. Такий підхід, за задумом ідеологів, повинен був навчити громадян жити і працювати в колективі. Ідеологи воєнізованого характеру розвитку фізичної культури уявляли ідеального члена соціуму без власної (індивідуальної) волі та з хорошою фізичною підготовкою, який буде слухняно виконувати будь-які накази влади¹². Відповідно, «ідеальний громадянин» суспільства мав коритись владі, яка направляла б його енергію у «правильне русло». Доцільністю запровадження такої системи стала потреба у підготовленій боєздатній армії, що повинна була захищати «успіхи» революції. Домінування військовиків в управлінні фізичною культурою після більшовицького перевороту та перші роки 1920-х рр. було беззаперечним. Про це також свідчить підпорядкування Червоній армії всіх спортивних організацій 1920 р.¹³. Але після стабілізації політичної ситуації, впровадження Нової

¹⁰ Рольф М. Советские массовые праздники / пер. с нем. В. Т. Алтухова. Москва: РОССПЭН, 2009. С. 84

¹¹ Плаггенборг Ш. Революция и культура: Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма / пер. с нем. И. Карташевой. Санкт-Петербург: Журнал «Нева», 2000. С. 91

¹² Там само. – С. 88

¹³ Там само. – С. 102

Економічної Політики та створення СРСР – гучніше про себе заявили представники трудового напрямку розвитку фізичної культури.

Після закінчення активних військових конфліктів на початку 1920-х рр. зменшилась потреба в наголошуванні на виключно військових завданнях. Тепер найважливішим завданням для більшовиків стала відбудова господарства. Відповідно, змінився акцент розвитку фізичної культури від військового до трудового. Ідеологи трудового напрямку розвитку сфери, на чолі з Миколою Семашком – наркомом охорони здоров'я СРСР і головою Ради фізичної культури – наголошували на важливості фізичної культури і спорту для збільшення виробництва на фабриках і заводах. Інтерпретація фізичної культури за Миколою Семашком полягає у її загальнолюдській місії, що впливає на економічне відновлення країни¹⁴. Впровадження цієї політики розпочалось зі створення спеціальної трудової гімнастики та поняття – трудовий спорт. У 1923 р. ідеологи трудового напрямку очолили фізкультурний рух в СРСР, про що свідчить зменшення військової риторики в офіційних документах вищих органів влади. Але на цьому боротьба між двома ідеологічними таборами за контроль над розвитком фізичної культури і спорту не закінчилась.

У 1923 р. розпочалась серія дискусій між Миколою Подвойським та Миколою Семашко, в якій останній вийшов переможцем. Микола Подвойський був змушений поступитись кріслом голови Всеобучу на користь Костянтина Мехоношина, за управління якого цей орган влади перестав грати важливу роль в розвитку спорту та фізичної культури¹⁵. Але попри зміну вектору розвитку галузі, військовий блок залишався у владній вертикалі, особливо на нижчих рівнях. Ніхто не піддавав сумнівам важливість фізичної культури в

¹⁴ Там само. – С. 90

¹⁵ Плаггенборг Ш. Революция и культура: Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма / пер. с нем. И. Карташевой. Санкт-Петербург: Журнал «Нева», 2000. С. 104

обороздатності СРСР. Але водночас зросло використання цієї сфери як можливості покращення результатів виробництва.

Третій блок ідеологів фізичної культури становили «гігієністи» – це зазвичай лікарі, що створювали підручники та методики з фізичного виховання. Їх можна вважати сполучною ланкою між військовим та трудовими блоками, тому що саме розроблені ними заняття фізичною культурою використовувались в армії та на виробництвах. Наприклад, в 1923 р. Науково-методична комісія при Ленінградському Губернсько-Обласному Бюро «Спартак» випустила 3 книги: «Физическая культура пролетариата СССР», «Научный контроль и учет результатов по физическому воспитанию» та «Массовые подвижные и спортивные игры»¹⁶. Ці книги стали основою методики фізичної культури в 1920-х рр. На відміну від військовиків та трудовиків, що розглядали фізичну культуру як спосіб досягнення практичних потреб, «гігієністи» були ідеалістами. Наприклад, вони порівнювали людину з машиною, яка самоуправляється та саморемонтується¹⁷. Саме в період 1923-1925 рр., коли головою Вищої Ради Фізичної культури був Микола Семашко, гігієністи активно друкувались в періодиці та намагались впровадити часто утопічні ідеї в життя.

Важливість фізичного виховання вони ставили на рівень з ментальним та найчастіше зазначали у своїх працях ідею створення «нової людини». Гармонійний розвиток тіла став основою всіх методик фізичної культури. Вони розробляли індивідуальний підхід для кожної вікової групи та у відповідності з їхнім фізичним станом. Головне завдання – не нашкодити здоров'ю надмірними навантаженнями¹⁸. Найкращою сферою комплексу фізичної культури вони вважали гімнастику, що задіює всі частини тіла та покращує фізичну

¹⁶ Физическое оздоровление и воспитание молодежи (основная часть) / М. Г. Собоцкий и др.. Ленинград: Издательство книжного сектора Губоно, 1924. С. 3

¹⁷ Там само. – С. 7

¹⁸ Там само. – С. 8-9

витривалість працівників на виробництвах та військову підготовку в Червоній армії. Це одна з причин, чому радянська влада активно підтримувала розвиток гімнастики та легкої атлетики, попри їх непопулярність серед робітників¹⁹. Гігієністи ставились негативно до професійного спорту, тому що могли розвинути індивідуалістичні, а не колективістські погляди та цінності, що суперечили соціалістичній етиці²⁰. Також конкуренція та побиття рекордів ставили завдання виходу за рамки своїх фізичних можливостей, що на пряму суперечило ідеї гармонійного розвитку особистості, рівності та антиконкурентності.

Процеси уніфікації, посилення контролю, впровадження чіткої політики партії і, відповідно, знищення дискусії – характерне для всіх галузей державної політики СРСР в другій половині 1920-х рр. Початком стало проголошення індустріалізації та першого п'ятирічного плану 1925 р. А, наприклад, у сфері проведення свят перелом розпочався під час підготовки до десятої річниці більшовицького перевороту 1927 р.²¹. Після постанови 1925 р. в СРСР взяли курс на виховання високопродуктивної спортивної еліти, що своїм прикладом мали надихати маси на більші зусилля. Це певний вид мотивації робітників, що в 1930-х рр. переросте у стахановський рух. Прикладом порівняння спортсмена з високоефективним робітником є поширення на фабриках та заводах плакату з наступним змістом: *«Кожен ударник – спортсмен; кожен спортсмен – ударник»*²². Відповідно, ідеї гігієністів про рівність та відсутність конкуренції в спорті та дискусії на ці теми закінчились у 1925 р.

¹⁹ Edelman R. Serious fun: a history of spectator sports in the USSR. New York: Oxford University Press, 1993. P. 77

²⁰ Arnaud P. Riordan J. Sport and International Politics. London: E & FN Spon, 1998. P. 68

²¹ Рольф М. Советские массовые праздники / пер. с нем. В. Т. Алтухова. Москва: РОССПЭН, 2009. С. 92

²² Edelman R. Serious fun: a history of spectator sports in the USSR. New York: Oxford University Press, 1993. P. 10

Останню велику групу зацікавлених у сфері спорту і фізичної культури становили спортивні інструктори, що присвятили цій сфері своє життя та розвивали «спорт заради спорту». Здебільшого це були діячі часів Російської імперії, вихідці з дворянства чи «буржуазії», що не були прихильниками нового режиму. Така ситуація зумовлена тим, що спортом в Російській імперії займались в основному заможні люди, в яких було багато вільного часу та кошти на членські внески в спортивні організації²³. Підтвердженням цього слугують перебіг та результати Першого всеросійського з'їзду фізичної культури, спорту і допризовної підготовки 1919 р., де були присутні, переважно, спортивні інструктори часів Російської імперії, а дехто з них мав досвід роботи близько 35 років²⁴. Вони підтримали більшовицький режим і курс розвитку фізичної культури. Єдине, з чим були незгідні інструктори – це більшовицька риторика про те, що фізкультурники в Російській імперії прислужували царю, його військовій політиці, а потім підтримали Білий рух²⁵.

Загалом представники дореволюційного спортивного руху станом на 1919 р. прийняли факт існування більшовицької влади. Щоб довести свою лояльність новій владі інструктори наголошували на своїй праці: за царського режиму вони виконували свою роботу, так продовжиться і за більшовиків. Для них спорт був поза політикою, тому вони не мали великого пієтету до більшовицької ідеології в сфері спорту, але були змушені її враховувати. Можливо, вплив дореволюційних інструкторів на розвиток сфери став однією з причин низької політизації спорту в перші післяреволюційні роки. Попри невідповідність спорту до головних завдань фізичної культури, більшовики не заборонили цю діяльність, тому що він активно використовувався з ідеологічною метою.

²³ Там само. – С. 27

²⁴ Плаггенборг Ш. Революция и культура: Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма / пер. с нем. И. Карташевой. Санкт-Петербург: Журнал «Нева», 2000. С. 90

²⁵ Там само. – С. 90

1.2 Радянський спорт як інструмент пропаганди нового режиму

На відміну від терміну «спорт», фізкультура охоплювала набагато більше тем – від фізичного розвитку до дотримання гігієни. У Великій радянській енциклопедії фізична культура трактується широко та проголошується одним з компонентів комуністичного виховання²⁶. А ось спорту відводиться місце найпопулярнішої частини фізичної культури, з тривалою дореволюційною традицією.

У порівнянні з Великою Британією, Францією, Німеччиною чи Італією, спорт в Російській імперії не був популярним. Зазвичай його практикували у великих містах: Петербурзі, Москві, Києві, Одесі, на Донбасі та в Харкові. Така географія зумовлена наявністю капіталу та великих промислових об'єктів, де працювали іноземні інженери, майстри та менеджери²⁷. Саме вони принесли та поширили заняття спортом, організовували турніри та будували інфраструктуру в Російській імперії. Відповідно, іноземці залучали в свої команди здібних місцевих інженерів та робітників і ті, в свою чергу, створювали власні клуби. Але це були переважно клуби представників буржуазії, тому що імперські державні органи не давали дозволу на створення робітничих спортивних організацій через страх маскування політичної діяльності²⁸. Якщо спортом займалась незначна частка населення, то на перегляди, в основному, футбольних матчів збиралась аудиторія 2-3 тисячі глядачів. Це зумовлено популярністю видовищних подій в містах, зокрема цирків, в приміщенні яких і відбувались спортивні заходи²⁹. Кількість глядачів і, відповідно, охопленого спортом населення залишалась найнижчою в Європі. Наприклад, футбольні матчі у Великій Британії кінця XIX – початку XX ст. відвідувало 80-100 тисяч

²⁶ Большая советская энциклопедия: Первое издание (1926-47). М., 1937. Т. 57 – С. – 308

²⁷ Edelman R. Serious fun: a history of spectator sports in the USSR. New York: Oxford University Press, 1993. P. 29

²⁸ Там само. – С. 28

²⁹ Там само. – С. 28

воболівальників. Спорт в селах практично не поширювався, окрім традиційних ігор: городки (гра з битою та дерев'яними циліндрами) та лапта (гра з битою та м'ячем), а також катання на лижах і ковзанах³⁰.

На початку XX ст. в містах почали з'являтися спортивні майданчики, що фінансував місцевий бюджет. А також кошти залучались з членських внесків спортивних організацій та, частково, освітніх установ. На Півдні України швидко розвивався водний спорт, що також входив у шкільну програму освітніх закладів Херсонської губернії. Підтвердженням активного розвитку спорту в Російській імперії на початку XX ст. є існування великої кількості спортивних організацій – від загальних до вузькопрофільних. Наприклад, наприкінці XIX ст. створювались фізкультурно-спортивні товариства. Товариство «Сокіл» - аналог німецьких спортивних товариств – було одним з найбільших (засновувались на території Наддніпрянщини з 1907 р.)³¹. У 1911 р. британцями в Одесі була створена аматорська футбольна ліга, а матч «Петербург-Київ» у Києві зібрав рекордну кількість глядачів – 3 тисячі³². Ці організації стали ядром спортивного руху СРСР 1920-х рр. або ж на їх основі були утворені більшовицькі команди.

Головними завданнями спорту в 1920-х рр. стало залучення робітників і селян та посилення контролю над цією сферою. Спорт в СРСР мав бути виключно аматорським: команди створювались при фабриках, заводах, державних структурах та колгоспах, де робітники у вільних час проводили змагання між собою. Відповідно, професійних спортсменів, для яких це була основна зайнятість з оплатою праці, в СРСР де-юре не було аж до розпаду в

³⁰ Там само. – С. 27

³¹ Вербицький В. А. Історія фізичної культури та спорту в Україні : [навчальний посібник] / В. А. Вербицький, І. Г. Бондаренко. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 104

³² Edelman R. Serious fun: a history of spectator sports in the USSR. New York: Oxford University Press, 1993. P. 30

1991 р.³³. Найбільшими спортивними організаціями стали: «Динамо» - утворене при Міністерстві Внутрішніх Справ в 1923 р.; ЦСКА – при Червоній армії; Локомотив – клуб залізничників та Спартак – організація «харчовиків». Професійний спорт, що активно розвивався в Європі з купівлею та продажем гравців, конкурентними зарплатами засуджувався в СРСР як буржуазний та відкидався³⁴. Однак, де-факто професійний спорт активно розвивався в 1920-х рр.. По-перше, найбільші клуби переманювали найкращих гравців більшими виплатами, для яких це часто була єдина зайнятість, хоча це було заборонено. Звичним для СРСР стало явище формальної належності спортсменів до певних державних структур, наприклад, всі гравці товариства «Динамо» мали міліцейські звання, а ЦСКА – вважались військовими. Поширення практики переманювання гравців було настільки поширеним, що активно критикувалось в періодиці 1920-х рр.. Головними закидами була купівля та фінансова підтримка елітних спортсменів, а не фізичне виховання робітників³⁵. Яскравою ілюстрацією цієї ситуації є карикатура в щотижневій газеті «Физкультура и спорт», де купівля та продаж гравців зображений як базар з прилавками [Додаток 1].

Також культура гри та відвідування змагань часто була далекою від «джентльменської». Гравці грали жорстко, а матчі часто завершувались масовими бійками між вболівальниками, суддями та командами, що було далеким від комуністичних уявлень про спорт. А вболівальники стали масово підтримувати матчі Спартака, як єдину передову команду, що не належала силовим структурам³⁶. Це черговий приклад нелояльності жителів міст до більшовицької держави в 1920-х рр. Попри невідповідність комуністичним

³³ Туряниця О. Професійний спорт України як об'єкт нормативно-правового регулювання в радянський період. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 54. С. 35

³⁴ Там само. – С. 34

³⁵ Там само. – С. 53

³⁶ Там само. – С. 46

ідеалам, постійну критику гігієністами в періодичних виданнях, неналежну поведінку та навіть прояви нелояльності до влади – більшовики не лише не заборонили спорт, але й підтримували його розвиток. По-перше, глядацька спортивна аудиторія зростала, особливо серед робітників, і масові змагання стали майданчиком для пропаганди нового режиму. Навіть дійшло до того, що коли матчі ставали нудними, вболівальники відмовлялись приходити на стадіони, то більшовики підтасовували результати жеребкувань, щоб змагання стали більш «конкурентними»³⁷. Відповідно, шляхом підтримки спорту нова влада намагалась завоювати лояльність населення.

Однак найбільше пропагування робітничого спортивного руху більшовики використовували у зовнішній пропаганді для залучення на свій бік комуністів та соціалістів з європейських країн. У 1920-х рр. ідея «світової комуністичної революції» була чи не основною доктриною зовнішньої політики СРСР. З цією метою у 1919 р. був створений Комінтерн (Комуністичний інтернаціонал), що став платформою для поширення пропаганди СРСР на Заході. Спорт ніколи не був поза політикою для більшовиків, тому вони одразу використали його як інструмент міжнародних відносин. У 1921 р. була створена Міжнародна асоціація червоних спортивних і гімнастичних організацій, більш відома як Червоний Спортивний Інтернаціонал (Спортінтерн)³⁸. Ініціатором створення став Микола Подвойський, тогочасний голова Всеобучу. Метою нової організації було розповсюдження досвіду російського пролетаріату по всьому світу та створення резерву солдатів, що мали бути використанні у вирішальних конфліктах³⁹. Спортінтерн об'єднував робітничі спортивні організації з 8-ми країн та з 2,5 млн учасників до 1924 р.. Основною діяльністю Спортінтерну стала організація міжнародних матчів та турнірів між

³⁷ Там само. – С. 17

³⁸ Arnaud P. Riordan J. Sport and International Politics. London: E & FN Spon, 1998. P. 69

³⁹ Там само. – С. 185

робітничими командами, тому що СРСР відмовилось від членства в міжнародних спортивних асоціаціях та Олімпіадах. Варто зазначити, що європейські країни також не бажали долучати СРСР до власних змагань, а уряди деяких країн відмовлялись видавати візи радянським спортсменам⁴⁰. Ще однією сферою роботи Спортінтерну стала боротьба проти конкурентних організацій, що пропагували робітничий спорт.

Появу Спортінтерну можна вважати реакцією СРСР на створення в 1920 р. в м. Люцерн Інтернаціоналу Робітничого Спорту (Lucerne Sport International або LSI). Це організація західноєвропейських соціал-демократів, що стояли на поміркованій реформістській позиції та сприймали спорт нейтральним та аполітичним⁴¹. Коли на середину 1920-х рр. від ідеї комуністичної революції відмовились, саме соціал-демократи стали головним ворогом більшовиків. Декларувалось нове завдання: перемога за думки більшості європейських робітників в довгостроковій перспективі замість того, щоб зосереджувати увагу на негайних революційних колізіях⁴². У 1925 р. проходив Паризький конгрес Люцернського Інтернаціоналу, куди потрапили більшовики. Вони мали переконати представників різних країн об'єднатись з Спортінтерном для боротьби проти капіталізму. Але більшість країн засудила діяльність СРСР в сфері спорту, що більшовики пояснювали наявністю лише 2-х комуністів на конгресі⁴³. З доповідей делегатів від Австрії, Чехо-Словаччини, Франції та Латвії зрозуміло, що Європа знала справжній стан справ в СРСР. Наприклад латвійці стверджували, що в Росії проводились змагання з «буржуазними» організаціями⁴⁴. А про задекларованих Спортінтерном 2 млн учасників,

⁴⁰ Там само. – С. 193

⁴¹ Там само. – С. 70

⁴² Там само. – С. 186

⁴³ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 3 т. 1. Спр. 125. Арк. 51 зв.

⁴⁴ Там само. – Арк. 52

французи висловились як про червоноармійців⁴⁵. Європейські соціал-демократи були проінформовані про практики СРСР відправлення на змагання представників буржуазії, фіктивності статистики Спортінтерну та переслідування соціалістів в середині країни.

Попри панування в 1920-х рр. утопічних ідей гігієністів про виключення конкуренції та рекордсменства зі спорту, це перечило завданням радянської пропаганди. СРСР потрібні були перемоги над іноземцями, щоб створити образ переваги комуністичного підходу до спорту над «буржуазним». Оскільки СРСР самоусунувся та не був бажаним гостем на міжнародних змаганнях з капіталістичними країнами, вони організовували змагання з робітничими аматорськими командами. Звичайно, на шпальтах радянської преси вони подавались як найсильніші команди своїх країн, перемога над якими була «тріумфом комуністичного будівництва»⁴⁶. Здебільшого це були футбольні матчі, як найпопулярнішого та найбільш розвиненого виду спорту в СРСР, між московськими, ленінградськими і київськими командами проти робітників з сусідніх країн.

Але футболісти часто створювали небажану картинку про радянський спорт серед європейців. Як вже зазначалось, значна частка спортсменів 1920-х рр. не були робітниками і не підтримували «ідеали комуністичної революції». Окрім цього їх агресивна, невідповідна поведінка та низький рівень підготовки під час матчів часом дивували іноземців, що активно висвітлювалось іноземною періодикою. Наприклад, поведінка радянської команди на матчі в Дрездені з місцевими робітниками була розкритикована «буржуазною» спортивною пресою⁴⁷. Тому міжнародні матчі проводились лише за умови, що радянські команди мали достатні шанси на перемогу та після політичної роботи з

⁴⁵ Там само. – Арк. 53

⁴⁶ Arnaud P. Riordan J. Sport and International Politics. London: E & FN Spon, 1998. P.187

⁴⁷ Там само. – С. 195

гравцями. Однак, спортивна політика СРСР таки дала бажаний результат. Наприклад, австрійська команда, запрошена на змагання в Ленінград, відгукувалась про СРСР як майже досконале суспільство з щасливими людьми з потужними колективістськими та інтернаціональними почуттями⁴⁸. Звичайно, іноземцям показували ідеальну картину радянського суспільства, що не відповідала дійсності. Але це не єдині приклади використання фізичної культури та спорту в пропаганді більшовицького режиму.

1.3 Фізична культура та спорт 1920-х рр. в радянських святкуваннях, створенні інфраструктури та візуальній пропаганді

З 1920-х рр. розпочався розвиток більшовицького святкового календаря, що мав на меті закріпити уявлення про нову владу як в центрі, так і на периферії. Як і в більшості сфер радянського будівництва, чіткого уявлення про те, як має виглядати радянське свято, не було⁴⁹. Фізична культура також використовувалась в масових радянських святах, а її завданням було замінити традиційні народні ігрища. Спорт мав задовольнити потребу населення у відпочинку та розвагах, але також сприяти досягненню кращих результатів у виробництві та підвищувати готовність до оборони⁵⁰. Окрім проведення гімнастичних вправ на площах, проводились спортивні змагання. Одним з головних плановиків більшовицьких свят був Микола Подвойський⁵¹, тому активне задіяння комплексу фізичної культури не є дивним. Окрім цього, проводились спеціалізовані спортивні свята, наприклад, спартакіади чи олімпіади, але це були несистемні заходи. Проблемою проведення більшовицьких свят був низький рівень організації на місцях: з центру

⁴⁸ Там само. – С. 198

⁴⁹ Рольф М. Советские массовые праздники / пер. с нем. В. Т. Алтухова. Москва: РОССПЭН, 2009. С. 11

⁵⁰ Там само. – С. 102

⁵¹ Там само. – С. 89

спускались інструкції, які не було кому виконувати. Тому поширеною практикою було звітування в періодиці про підготовку до певної події, а потім її скасування⁵². Основними причинами скасування та неорганізованості свят, зазначались відсутність фінансування та інфраструктури.

Для швидкого і якісного розвитку сфери спорту та фізичної культури потрібна була інфраструктура: спортивні майданчики, стадіони інвентар тощо. У Російській імперії вона була поширена, переважно, у великих містах, що зберігалось в першій половині 1920-х рр.. Відповідно, для охоплення фізкультурою всього населення потрібно було розширити територіальні рамки. Найчастіше будували невеличкі багатофункціональні спортивні майданчики для гри в футбол і волейбол, а зимою їх заливали водою і утворювався каток. Такі споруди створювали комсомольці, а більші проєкти майданчиків брали на себе профспілки, наприклад, металістів⁵³. До побудови великих спортивних комплексів, головним чином багатофункціональних стадіонів, долучались місцеві і центральні органи влади та місцеві профспілки.

Зазвичай, такі стадіони були призначені для гри в футбол, баскетбол, додатково будувались майданчики для легкої атлетики, бігові доріжки та смуги для мототвелотреку. Більшовики намагались вирішити проблему відсутності спортивної інфраструктури «згори». Про це свідчать результати XV Конференції ВКП(б) 1926 р., що надала рекомендації про включення спортивної інфраструктури у плани забудови⁵⁴. Побудова спортивних майданчиків підвищила зацікавлення населення до спорту, що відобразилося, наприклад, на збільшенні кількості професійних спортсменів. Відповідно, при будівництві інфраструктури в 1920-х рр., більшовики керувались практичними завданнями

⁵² Фізкультурне свято 2 травня не відбулось. Фізкультура. 1930. №4. С. 1

⁵³ О'Махоуни М. Спорт в СРСР / пер. з англ. Е. Ляминой и А. Фишмана. Москва: Новое литературное обозрение, 2010. С. - 45

⁵⁴ Основные постановления, приказы и инструкции по вопросам Советской физической культуры и спорта 1917-1957 гг. / состав. И. Г. Чудинов. Москва: Физкультура и Спорт, 1959. С. 12-14

поширення спорту серед населення. Створення монументальної інфраструктури в цілях пропаганди вищості робітничого спорту розпочалось в 1930-х рр.. Окрім будівництва палаців спорту, в кожній столиці радянських республік мали з'явитись помпезні стадіони.

Невід'ємною складовою пропаганди фізичної культури і спорту в СРСР була візуальна культура: плакати, фотографія, малюнки в газетах, згадки в кіноіндустрії, одяг тощо. Найбільшого поширення набула фотографія та ілюстрація на спортивну тематику, що, здебільшого, рекламували спортивні події⁵⁵. Радянські спортсмени стали символом і наочним втіленням концепту « нової людини » - здорові, сильні, красиві, підтягнуті тощо. Візуальні роботи виконувались в стилі авангарду і мали на меті наочно висвітлити зміни, що відбулись в країні після більшовицького перевороту. В пропагандистських кінострічках з'являлись масові заняття гімнастикою, де одночасне відтворення рухів символізувало певний колективний дух⁵⁶. Своєрідним підтвердженням масовості та важливості спорту та фізичної культури в 1920-х роках є зображення спортивних сюжетів при виробництві побутових речей. Часто виготовляли кераміку: тарілки чи чайні сервізи. Спортивні мотиви використовувались також у виробництві шпалер та текстилю. Найбільшого поширення використання спортивних мотивів набуло у фотомонтажі.

Отже, розвиток фізичної культури та спорту в 1920-х рр. відповідав загальному становищу в державному управлінні СРСР. Розподіл повноважень між різними міністерствами були розмиті, що часто призводило до поєднання декількох посад однією людиною. Це дозволило інтегрувати фізкультурні практики в інші відомства як в організацію свят, чи медичну профілактику. Перед кожними спортивними змаганнями учасники співали Інтернаціонал з

⁵⁵ О'Махоуни М. Спорт в СРСР / пер. з англ. Е. Ляминой и А. Фишмана. Москва: Новое литературное обозрение, 2010. С. 32

⁵⁶ «Три песни о Ленине», реж. Дзига Вертов, 1937, мин. 41:05

красномовними рядками про цілковите зруйнування старого світу та побудови нового. На практиці ж більшовики активно використовували спадок Російської імперії: спортивні організації, спеціалістів, ідеї та інфраструктуру. Над розробкою мети та завдань галузі працювали представники різних напрямків: військові, трудовики, гігієністи та спортивні інструктори. В кожній групі було своє бачення фізичної культури, але потреби держави диктували правила гри. Військова направленість була ключовою увесь період 1920-х рр. через потребу посилення обороноздатності та ідей експорту революції. Попри це, 1923-1924 рр. були часом дискусій про ідейну складову фізичної культури, чим сповна скористались гігієністи та трудовики. Активно використовувалась періодика, де висловлювались часто утопічні ідеї як виключення елементу конкуренції зі спорту. Дискусія припинилась в 1925 р., коли СРСР унормував та взяв під контроль розвиток галузі.

Спорт активно використовувався більшовиками як елемент міжнародної політики. Радянські спортсмени мали показувати на європейським робітникам переваги нового режиму, але часто пропаганда викривалась через неналежну поведінку учасників. Також спорт мав замінити традиційні народні ігрища під час свят, але окрім великих міст, не було де їх проводити. Спортивна інфраструктура 1920-х рр. становила дореволюційні об'єкти, але все ж більшовики намагались будувати багатофункціональні стадіони та майданчики. Але це були явища, характерні для великих промислових міст, де окрім Москви та Ленінграда, були представленні українські міста.

Розділ II. Фізична культура в УСРР 1918-1925 рр.

На початку 1920-х рр. географія поширення спорту та фізичної культури відповідала дореволюційному рівню. Окрім Москви і Петербургу якісно вирізнялись великі українські промислові міста: Київ, Харків, Одеса, Миколаїв та містечка Донбасу. Менш поширеним спорт був у великих містах: Полтаві, Чернігові, Катеринославі, Єлисаветграді, Житомирі, Херсоні, Маріуполі, тощо. Найменше спортивних організацій було в Подільській губернії, що, можливо, спричинене відсутністю великих промислових об'єктів і, відповідно, капіталу для створення інфраструктури та покупки інвентарю. Окрім загальновідомого футболу, виділялися заняття вітрильним спортом в яхт-клубах у містах з великими річками та морями як в Одесі чи Маріуполі. Прослідкувати діяльність спортивних організацій в період 1917-1921 рр. складно через революційні події, військові дії, і, відповідно, відсутності державного регулювання. Також в цей період призупинили свою діяльність більшість спеціалізованих періодичних видань.

2.1 Фізична культура і спорт УСРР після становлення більшовицького режиму 1919-1922 р.

Регулювання фізичної культури і спорту в УСРР розпочалось з прийняття Конституції УСРР 1919 р., де фізичне оздоровлення було передано в управління Народного Комісаріату Охорони Здоров'я (Наркомздрав)⁵⁷. У цьому ж році Народний Комісаріат з Військових Справ (Наркомвоєн) розробив декрет про впровадження Загального військового навчання (рос. Всеобуч), що також відповідав за питання фізичного виховання. Цей декрет дублював російський варіант 1918 р., де спорт та фізична культура на місцях підпорядковувалась військовим комісаріатам. Це створило конфлікт інтересів, який мала вирішити

⁵⁷ ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 1 зв.

Рада Народних Комісарів УСРР. Позиція Наркомздраву була жорсткою, вони розглядали можливим фізичне виховання лише за участі лікарів та педагогів на основі великої кількості наукової літератури. В цьому ж документі вони іронізували про «велику» компетентність Наркомвоєна в питаннях виховання, особливо у якості підготовки військових комісарів на місцях. Найбільше здивування у представників Наркомздраву викликало відсутність згадок в декреті Всеобучу про їх залученість в організацію виховного процесу. Висновок комісаріату охорони здоров'я показовий:

«Наркомздрав считает необходимым настаивать на своих поправках в проект декрета, подчеркивая весь неисчислимый вред, который может принести вторжение «военной силы», ибо Всеобуч, не смотря на все свое отмахивание от «солдатчины», все таки военная сила»⁵⁸.

Пропозиції Наркомздраву були частково враховані і щодо організації фізичної культури. У Всеобучі мали брати участь також Народний Комісаріат Праці, та інші зацікавленні відомства. Фізична культура мала впроваджуватись у всіх сферах державного будівництва, тому кількість залучених установ поступово зростала. Про рівень автономності у прийнятті рішень УСРР свідчить той факт, що всі питання про Всеобуч вони узгоджували з Народним Комісаріатом Військових Справ РСФРР шляхом секретного телеграмного листування⁵⁹. Підпорядкування всіх спортивних організацій Всеобучу полягало у використанні їхньої інфраструктури, інвентарю та інструкторів в цілях допризовної підготовки населення. Наприклад, Одеський морський яхт-клуб навчав 87 допризовників греблі, ремонту суден та несенню варті⁶⁰. Попри це, вони продовжували звичну діяльність в організації змагань та підготовки спортсменів.

⁵⁸ Там само. – Арк. 1 зв.

⁵⁹ Там само. – Арк. 2 зв.

⁶⁰ Одесса. *Спортивный Листок*. 1922. №3. 26 августа. С. 3

На початку 1920-х р. політична ситуація в УСРР покращилась через припинення активних військових дій. В українські міста повертались колишні функціонери, що відновлювали діяльність спортивних клубів. У 1922 р. почали активно створюватись спортивні періодичні видання як окремішні або друковані органи різних організацій. Поштовхом до розвитку спортивної сфери могло слугувати повернення клубів у 1922 від Всеобучу у приватні руки⁶¹. Відповідно, Нова Економічна Політика не оминула галузь фізичної культури і спорту. Прикладом є Одеський яхт-клуб, що зазначав про свої судна: «эти все суда отремонтированы на средства добытые благодаря Нэп'у»⁶². Юлія Сазонова виділяє 1922-1939 рр. як «золотий період» в українській спортивній журналістиці, коли кожного року з'являлось декілька нових видань⁶³. Яскравим прикладом є харківська газета «Спортивный листок», що виходила в серпні-грудні 1922 р. Ключовою темою на сторінках газети є підготовка та проведення Першої Всеукраїнської Олімпіади, що відображає стан розвитку спорту в регіонах УСРР. Авторами статей були професори переважно з УСРР. Основними дописувачами були: Леор, Б. Кальпус, Д. Григоренко, д-р. Пелепейченко, тощо⁶⁴.

Проведення олімпіади мало агітаційну мету для залучення широких мас населення через наочний приклад великих змагань. Ідея проведення масового спортивного заходу з'явилась ще в 1921 р., але через брак фінансування та неорганізованість провели лише звичайні змагання з різних видів спорту⁶⁵. В олімпіаду були включені змагання з: футболу, тенісу, велосипедних перегонів, важкої та легкої атлетики. До участі в індивідуальних видах спорту допускали

⁶¹ Спорт и Комсомолы. *Спортивный Листок*. 1922. №2. 19 августа. С. 1

⁶² Одесса. *Спортивный Листок*. 1922. №3. 26 августа. С. 3

⁶³ Сазонова Ю. О. Спортивна журналістика України: історія, еволюція, трансформація. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. С. 74

⁶⁴ Там само. С. 109

⁶⁵ Перед новыми путями. *Спортивный Листок*. 1922. №1. 12 августа. С.1

переможців губернських змагань, що часто проводились за 2 тижні до події⁶⁶. У футболі кожна губернія мала представити збірну команду з найкращих гравців, що також визначались під час проведення місцевих змагань. Великі міста, наприклад, Харків, Київ чи Одеса, збирали також 2-гу збірну. Відсутність чітких кордонів з РСФРР спричинило те, що до українського спорту відносили Таганрог як центр Донбасу та Крим, що також мали брати участь в олімпіаді. Але футбольна збірна Криму в останній момент повідомила, що не зможе приїхати в Харків⁶⁷. Окремо відзначимо Подільську губернію та Молдавську автономію, що взагалі не були представлені на змаганнях. Відповідальними за проведення місцевих змагань та забезпечення спортсменів були Губернські олімпійські комітети, створенні того ж 1922 р.⁶⁸. Щоб привернути більше уваги до події, було запропоновано зіграти футбольний матч Україна-Росія, але останні відмовились⁶⁹. Причина скасування матчу невідома.

Найбільш поширеним спорт залишався в Києві та Харкові. Окрім футболу, були професійні велосипедисти, легко- та важко- атлети. У 1922 р. в Києві налічувалось 28 футбольних команд з 300 футболістами⁷⁰. Виникла потреба у відновленні футбольної ліги для проведення чемпіонату. Також в Києві діяла легкоатлетична ліга, що традиційно, 9-й рік, розпочинала сезон заняттям з крос-коунтрі (біг по пересіченій місцевості)⁷¹. Це ще раз доводить, що тяглість з імперським періодом залишалась. До участі в спортивних лігах практично не долучали допризовників або команди військових освітніх установ – зазвичай вони проводили окремі заходи. Наприклад, у травні 1922 р. пройшли легкоатлетичні змагання за участі: 15-го піхотного курсу, Артшколи, 2-ї школи

⁶⁶ Леори. Харьковская Губернская Олимпиада. Спортивный Листок. 1922. №2. 19 августа. С. 3

⁶⁷ 1-я Всеукраинская Олимпиада 1922 г. Спортивный Листок. 1922. №2. 19 августа. С. 1

⁶⁸ На Украине. Спортивный Листок. 1922. №1. 12 августа. С. 3

⁶⁹ Там само. С. 3

⁷⁰ Там само. – С. 3

⁷¹ Там само. – С. 3

червоних старшин, 5-го піхотного курсу та школи ім. т. Каменєва⁷². Це може свідчити про поступове відділення військового спорту від цивільного, що остаточно оформиться в 1925 р. В Харкові були розвинені всі види спорту, культивовані в УСРР, а харківські спортсмени перемагали в більшості республіканських змагань. Існували цілі династії спортсменів, велосипедисти брати Сластіни, що представляли УСРР на всесоюзних змаганнях⁷³. Головними причинами такого успіху був столичний статус міста і, відповідно, побудова інфраструктури та притік найкращих спортсменів.

В інших губернських чи великих промислових центрах найбільш поширеним був футбол, а інші види спорту починали впроваджуватись після приїзду окремих «ентузіастів». Наприклад, в клубі «Спартак» під керівництвом Сметаніна в Чернігові було створено баскетбольну лігу, де навіть була представлена команда з Ніжина⁷⁴. Існування спортивних клубів у малих містах залишалось рідкістю. Губернські олімпійські комітети стимулювали та брали участь в створенні секцій з важкої та легкої атлетики. Наслідком такої політики стало проведення легкоатлетичних змагань у більшості великих міст УСРР. Окремо варто виділити водний спорт та поширення яхт-клубів на Півдні України. Представники з Одеси, Миколаєва та Херсону проводили спільні змагання під вітрилами, що дозволяло водне сполучення. Загалом водні види спорту на півдні були популярніші навіть за футбол. Прикладом є Одеський яхт-клуб, до якого належали 341 член, що не співмірно з кількістю футболістів (близько сотні)⁷⁵. На Донбасі футбольні команди створювались ще в Російській імперії іноземними власниками при заводах. Тому в кожному містечку було декілька команд та спортивних клубів, що також займались важкою та легкою

⁷² Там само. – С. 3

⁷³ Леор. 1-я Всеукраинская Олимпиада 1922 года. *Спортивный Листок*. 1922. №1. 12 августа. С. 3

⁷⁴ Хроника. *Допризывник и Спортсмен*. 1922. № 2. 10 декабря. С. 4

⁷⁵ Одесса. *Спортивный Листок*. 1922. №3. 26 августа. С. 3

атлетикою. Найбільшими центрами були: Таганрог, Дружківка, Бахмут, Юзівка та Горлівка⁷⁶.

Поширення спорту в маленьких містах та селах, окрім Донбасу, залишалось рідкістю. Можна виділити декілька прикладів спортсменів, яких автори статей називають «самородками». Так, у Смілі були атлети, що стрибали вище 3-х метрів⁷⁷. В Чернігівській губернії в Любечі та селі Довжик були створенні спортивні клуби ім. т. Леніна та ім. т. Подвойського⁷⁸, але про діяльність і результати яких нічого не відомо. Становище більшовицької влади в селах УСРР у питаннях допризовної підготовки та фізкультури найкраще ілюструє наступна цитата: *«Село еще до сих пор остается темным. Лучи знания лишь изредка протекают в гущу селянскую»*⁷⁹. Ці слова наведені в контексті поширення допризовної підготовки та спорту в селах Чернігівської губернії. Проблема залучення селян до спорту є наскрізною в періодиці та державних постановах 1920-х рр. Найпоширенішими ідеями вирішення була мобілізація міських спортивних організацій на роботу з сільським населенням та проведення агітаційних змагань.

Попри декларації про створення «червоного пролетарського спорту», більшість спортсменів на олімпіаді не були робітниками, а спортивні клуби існували задовго до приходу більшовиків. Цей факт часто опускається в газетах, але показовим є виділення футбольної команди Дружківки як єдиної, укомплектованої виключно з робітників-шахтарів⁸⁰. Також назви спортивних організацій сигналізують про їх створення іноземними інженерами, що запрошувались на українські промислові об'єкти. Наприклад, двома

⁷⁶ 1-я Донецкая Олимпиада. *Спортивный Листок*. 1922. №2. 19 августа. С. 3

⁷⁷ Леор. 1-я Всеукраинская Олимпиада 1922 года. *Спортивный Листок*. 1922. №1. 12 августа. С. 3

⁷⁸ Хроника. *Допризывник и Спортсмен*. 1922. № 2. 10 декабря. С. 4

⁷⁹ А. М. Допризывник – На Конференцию. *Допризывник и Спортсмен*. 1922. № 2. 10 декабря. С. 1

⁸⁰ 1-я Всеукраинская Олимпиада 1922 г. *Спортивный Листок*. 1922. №2. 19 августа. С. 1

найсильнішими клубами Миколаєва були Спортінг та Уніон⁸¹. А про довгу традицію існування спортивних організацій свідчить святкування у 1922 р. десятилітнього ювілею київської організації «Спорт»⁸².

Успіх Першої Всеукраїнської Олімпіади 1922 р. привернув увагу Ради Народних Комісарів УСРР, що постановила взяти на себе всі витрати по організації щорічних всеукраїнських олімпіад⁸³. Окрім цього, Губернські Виконавчі Комітети (Губвиконком) зобов'язали утримувати спорт-клуби та майданчики за рахунок місцевого бюджету. Яхт-клуби, через дороговизну та складність обладнання, мали забезпечувати суднобудівельні заводи та верфі. А зобов'язання Губвиконкомів взяти «шефство» над місцевими органами Всеобучу⁸⁴ свідчить про поступове витіснення цієї організації з управління галуззю.

2.2. Створення Вищої Ради Фізичної Культури УСРР 1923 р.

Активний розвиток фізичної культури та спорту вимагав від більшовиків систематизувати роботу в цій галузі. Особливо у зв'язку з створенням нових організацій та охоплення більшої кількості населення в 1921-1923 рр. У червні 1923 р. Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет видав декрет про створення вищих і місцевих фізичної культури РСФРР⁸⁵. І вже в жовтні 1923 р. аналогічну постанову прийняла ВУЦВК «Про вищу й місцеві ради фізичної культури трудящих УСРР»⁸⁶. Метою створення Вищої Ради Фізичної Культури (ВРФК) УСРР було об'єднання та узгодження діяльності різних відомств, що

⁸¹ Леор. 1-я Всеукраинская Олимпиада 1922 года. *Спортивный Листок*. 1922. №1. 12 августа. С. 3

⁸² На Украине. *Спортивный Листок*. 1922. №3. 26 августа. С. 3

⁸³ Советская власть и спорт. *Спортивный Листок*. 1922. №3. 26 августа. С. 3

⁸⁴ Там само. – С. 3

⁸⁵ Основные постановления, приказы и инструкции по вопросам Советской физической культуры и спорта 1917-1957 гг. / состав. И. Г. Чудинов. Москва: Физкультура и Спорт, 1959. С. 9

⁸⁶ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 1. Спр. 1340. Арк. 2 зв.

займались питаннями фізичного виховання. Окрім ради, створювався Президіум ВРФК до складу якого мало входити 6 осіб: голова, секретар та представники від Комсомолу, комісаріатів охорони здоров'я, промисловості та військового штабу. У ВРФК спершу було створено 3 секції діяльності: науково-навчальна, організаційна та агітаційно-пропагандистська. В 1924 р. до ключових напрямків роботи додалися спортивно-технічна та шахматна секції⁸⁷. Про свою діяльність ВРФК УСРР мала звітувати та узгоджувати з ВУЦВК та ВРФК РСФРР⁸⁸. З урахуванням того, що постанова УСРР практично дублювала російський відповідник та підпорядковувалась ВРФК РСФРР – можна стверджувати про відсутність самостійності ВРФК УСРР у прийнятті ключових рішень.

Перше засідання ВРФК УСРР визначило домінування в управлінні гігієністів: головою було обрано завідувача фізкультурою Народного Комісаріату Охорони Здоров'я М. І. Равіковіча. А в науково-навчальну секцію ввійшли переважно професори, лікарі та представники медичних відомств, що мали розробити підручники та методики фізичного виховання⁸⁹. Діяльність ВРФК передбачала великий спектр роботи: від контролю за місцевими радами до організації республіканських змагань та створення інфраструктури. Наприклад, планувалось побудувати Дім фізкультури та «червоні стадіони» в Києві, Харкові та інших великих містах.

Окрім цього, ВРФК декларувало створення власного періодичного журналу, що мав висвітлювати діяльність як центрального органу, так і становище фізичної культури на місцях. До випуску нового видання планувалось використовувати найпопулярнішу харківську спортивну газету «Вісник Фізичної Культури», що належало товариству «Спартак»⁹⁰. Загалом було прийнято рішення про фінансування цієї організації як найбільшої в УСРР.

⁸⁷ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т.1. Спр. 1904а. Арк. 5 зв.

⁸⁸ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 1. Спр. 1340. Арк 3 зв.

⁸⁹ Там само. – Арк. 7 зв.

⁹⁰ Там само. – Арк. 3 зв.

До кінця 1924 р. від ідеї створення окремого журналу відмовились і в редакційну комісію «Вісника» ввійшли представники ВРФК, що визначали його наповненість. Зокрема, ВРФК постановило збільшити кількість україномовних статей у зв'язку з впровадженням політики коренізації⁹¹. Кількість статей українською збільшилась в період 1923-1925 рр.

Вища Рада Фізичної Культури зобов'язалась фінансувати велику кількість заходів та відомств: товариство Спартак, журнал «Вісник Фізичної Культури», бібліотеку, роз'їзні, науково-учбову секцію, лабораторні роботи, Будинок Фізкультури в Харкові (тимчасово дислокувались в клубі Леніна), курси фізичної освіти, всеукраїнські змагання, зарплати, проведення Всеукраїнської ради працівників фізкультури, командировки, агітацію і пропаганду⁹². Кошти на заплановану діяльність ВРФК отримувало від ВУЦВК після затвердження у фінансовому відділі. Про недостатність фінансування фізичної культури та спорту свідчать постійні скарги Комсомолу та місцевих рад фізичної культури про неможливість проведення змагань через брак грошей. Ця проблема залишалась увесь період 1920-х рр. про що свідчить дефіцит в розмірі 1500 рублів журналу «Вісник Фізичної Культури»⁹³.

Окремим видом діяльності ВРФК УСРР було членство в Спортінтерні та відповідно, проведення міжнародних змагань й делегування спортсменів з УСРР. Зокрема Спортінтерн інформував республіканські ВРФК про стан справ у європейському спорті та як його правильно висвітлювати. Тому ВРФК УСРР постановила збільшити кількість закордонної хроніки та політичних тематики в журналі «Вісник Фізичної Культури»⁹⁴. Авторами залишались професори, що дописували статті в попередні періоди. Оглядати закордонні події в різних сферах було звичною частиною більшовицької періодики. Не завжди, життя в

⁹¹ Там само. – Арк. 6 зв.

⁹² Там само. – Арк. 9 зв.

⁹³ ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 723. Арк. 2 зв.

⁹⁴ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 1. Спр. 1340. Арк. 6 зв.

західних «капіталістичних» країнах подавалось негативно. Спортінтерн пропонував республіканським радам відрядити спортсменів на різні міжнародні змагання, а ті вже визначали, хто поїде. Наприклад, у 1924 р. ВРФК погодилась взяти участь у гімнастичному святі в Чехо-Словаччині, ковзанярських змаганнях в Норвегії та Фінляндії⁹⁵. Попри різко негативну позицію сусідніх до СРСР країн, уряди не могли повністю заборонити приїзд радянських спортсменів. По-перше, робітничі рухи в Чехо-Словаччині, Польщі, Фінляндії, Німеччині, орієнтувались на СРСР та самі запрошували їх на змагання. Також були випадки зголошення окремих спортсменів поїхати на міжнародні спортивні заходи. Бюрократичну складність організації подорожі закордон яскраво ілюструє приклад групи катеринославських спортсменів, що виявили бажання поїхати на змагання в Лондон. Спершу вони склали маршрут сплаву на судні під парусами на 3500 км. з Катеринослава в Лондон та звернулись з погодженням в Губернську Раду Фізичної Культури. Та у свою чергу направила відповідну телеграму в ВРФК УСРР, що секретним телеграмним листуванням з Спортінтерном погоджувала цю подорож⁹⁶.

Якщо на республіканському рівні утворилась чітка вертикаль управління фізичною культурою та спортом, то на місцях ситуація була складною. За постановою 1923 р. локальні ради фізичної культури утворювались при губернських, окружних, районних, сільських та інших радах [Додаток 2]. Це рішення відповідало адміністративній реформі в УСРР 1923 р., що укрупнила губернії, повіти замінили округи, а волості – райони⁹⁷. Зміни були незавершені та без урахування місцевого контексту. Звичним явищем було дублювання обов'язків, що гальмувало діяльність фізичної культури. Загалом структура та повноваження місцевих рад відповідала діяльності ВРФК у локальному

⁹⁵ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т.1. Спр. 1904а. Арк 1 зв.

⁹⁶ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 3 т. 1. Спр. 125. Арк. 102 зв.

⁹⁷ Верменич Я. Реформування адміністративно-територіального устрою УСРР у 20-30-х рр.: прорахунки й уроки. *Міжвид. зб. наук. пр.* 2003. № 10. С. 83

контексті. Вони мали виконувати завдання вищої ради по проведенню змагань, свят, будівництва інфраструктури, укомплектування бібліотек та контролю за спортивними організаціями. Фінансування на роботу мали надавати відповідні губернські, окружні чи районні виконавчі комітети. Поширеною була практика дотацій від ВРФК, наприклад, для Харкова, Києва, Одеси та Катеринослава⁹⁸. Інспекції ВРФК в 1924 р. виявили, що частина зареєстрованих місцевих рад існувала лише на папері, а Подільська Губернська Рада Фізичної Культури взагалі не отримала фінансування на свою діяльність⁹⁹.

Попри всі проблеми становлення системи управління фізичною культурою, період 1923-1924 рр. мав успіхи. Було проведено дві Всеукраїнські Спартакіади – аналог олімпіади 1922 р., але з більшим ідеологічним забарвленням. Через організацію великої кількості місцевих змагань, вдалось зацікавити ширші верстви населення у фізичній культурі. Для контролю за ними було розроблено положення про реєстрацію спортивних об'єднань та інші регулятивні норми¹⁰⁰. Про гігієнічний вектор розвитку в 1923-1924 рр. свідчить відкриття Будинку Фізкультури в Харкові, де всі відділи були відведенні під лікарські кабінети. На Всеукраїнську Спартакіаду допускали лише спортсменів, що мали рішення лікаря про стан їхнього здоров'я, зафіксоване в спеціальній антропометричній карточці¹⁰¹. Ідеологічно цей вектор ознаменувався початком боротьби проти «дрібнобуржуазних» явищ у спорті. Так, футбол засуджувався за односторонність (негармонійний розвиток), інші види спорту за індивідуалізм та рекордсменство, а 50 % інструкторів не пройшли переатестацію. На противагу цьому ВРФК висунула положення про розвиток «масової фізкультури» та

⁹⁸ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 1. Спр. 1340. Арк. 11 зв.

⁹⁹ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т.1. Спр. 1904а. Арк. 13 зв.

¹⁰⁰ Там само. – Арк. 7 зв.

¹⁰¹ Там само. – Арк. 7 зв.

«масових колективних досягнень»¹⁰². Це була підготовка до остаточного взяття під контроль фізичної культури та спорту.

2.3. Трансформація фізичної культури УСРР у 1925 р.

Переломним для СРСР став 1925 р. – проголошення XIV з'їздом ВКП(б) курсу на індустріалізацію та розробка першого п'ятирічного плану ознаменували згортання політики НЕПу. Зміни стосувались й фізичної культури та спорту. У липні 1925 р. ЦК РКП(б) видав постанову, що свідчить про остаточну політизацію галузі. У зв'язку зі збільшенням популярності фізичної культури серед населення, постала потреба збільшити увагу та посилити контроль держави. Фізичну культуру розглядали окрім оздоровлення, господарчої та військової підготовки, як один з «методів виховання мас»¹⁰³. Задум зрозумілий, люди вступали в клуби чи спортивні організації та створювали певні колективи, що мали відповідати більшовицькій ідеології. Після змін ключову роль мав відіграти Комсомол як найбільша організація, що працювала з молоддю. Фізкультура мала стати масовим заняттям для всього населення СРСР, з особливим наголосом на жителях сіл та жінках.

Однією з головних проблем фізичної культури та спорту в 1920-х рр. була відсутність достатньої кількості інвентарю. Завдання, поставленні партією, вимагали швидкого вирішення цього питання. ВРФК РСФРР порахувала, що загалом у СРСР станом на 1925 р. числилось 5 130 000 спортсменів включно з членами спортгуртків, Червоної Армії та допризовників¹⁰⁴. Офіційна статистика сумнівна, але була взята за основу для розрахунку плану на виробництво спортивного одягу та інвентарю. Вони визначили «потрібну» кількість в штуках

¹⁰² Там само. – Арк. 7 зв.

¹⁰³ Основные постановления, приказы и инструкции по вопросам Советской физической культуры и спорта 1917-1957 гг. / состав. И. Г. Чудинов. Москва: Физкультура и Спорт, 1959. С. 12

¹⁰⁴ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т.1. Спр. 1904а. Арк. 33 зв.

на організацію, приблизну собівартість виробництва та продажу. Відповідно, планова економіка одразу охопила сферу фізичної культури та спорту. У державні трести та синдикати СРСР був надісланий лист про створення акціонерного товариства «Спорт-инвентарь», куди мали ввійти всі підприємства¹⁰⁵. Таке рішення пояснювалось обмеженням виробництва інвентарю кустарями та іноземною продукцією ще дореволюційного часу. Це могло забезпечити незначну кількість спортсменів, що не відповідало завданню партії про спорт для всіх.

В Українській СРР у 1925 р. також відбулась нова адміністративна реформа. Замість обтяженої відомствами вертикалі утворювалась трьохступенева система управління: центр, округи та райони¹⁰⁶. Відповідне положення «Про Вищу, округову й районні Ради Фізичної Культури трудящих УСРР» прийняло ВУЦВК та РНК УСРР у листопаді 1925 р.¹⁰⁷. Це рішення практично дублює постанову 1923 р., лише з певними доповненнями. Окрім ліквідації губернських рад, уточнювались повноваження комітетів на всіх рівнях. До складу ВРФК мали ввійти представники від Всеукраїнського Товариства Червоного Хреста та професійної спілки залізничників. Аналогічно до російського закону підвищувалась роль Комсомолу та підтримку міжнародної співпраці з Спортінтерном [Додаток 3]. Відмінність у сфері діяльності округових [Додаток 4] та районних [Додаток 5] рад фізичної культури полягала у відсутності науково-навчальної роботи на найнижчому рівні. Загалом, аналізуючи структуру та повноваження РРФК можна зробити висновок, що вони мали виконувати суто функцію контролю. На районному рівні було неможливо забезпечити наукову діяльність через відсутність кадрів,

¹⁰⁵ Там само. – Арк. 37 зв.

¹⁰⁶ Верменич Я. Реформування адміністративно-територіального устрою УСРР у 20-30-х рр.: прорахунки й уроки. *Міжвід. зб. наук. пр.* 2003. № 10. С. 85

¹⁰⁷ ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 2. Спр. 2961. Арк. 77 зв.

інфраструктури та фінансування. В постанові навіть декларувалась можливість виконання обов'язків членів рад на безоплатній основі.

Значні зрушення в діяльності системи фізичної культури в УСРР проявились вже у 1925-1926 рр., що демонструють звіти про виконану роботу. Вони показують зокрема прорахунки періоду 1923-1925 рр. Округові та районні РФК лише створювались у 1925 р.: з 41 ОРФК лише у 28 були районні ради¹⁰⁸. Відповідно в 13-ти ОРФК не було в підпорядкуванні РРФК та вся діяльність спортивними організаціями, сільськими громадами, освітніми установами мала виконуватись на рівні округу. Таку ситуацію можна пояснити традиційною відпрацьованою співпрацею між центром та губернією у всіх сферах, коли округи лише формувались після адміністративної реформи 1923 р. Відповідно, в більшості Губернських РФК був бюджет для організації на місцях директив з центру, наприклад, Спартакіад, змагань та загальнодержавних свят. З ліквідацією губерній другу ланку у вертикалі управління зайняли округи, що отримали більше фінансування та повноваження.

Посилився контроль держави над діяльністю спортивних організацій та клубів. У звіт ВРФК навіть потрапили закиди від спортивних організацій, що ради фізичної культури «пригноблюють» їх роботу. На що ВРФК дала відповідь, що такий висновок може свідчити лише про кволу залученість цих структур у ради¹⁰⁹. Зі сторони організацій втручання влади було очевидним, в порівнянні з минулим періодом. Під час НЕПу вони діяли в ринковій системі, самі утримували, будували інфраструктуру та визначали напрямки розвитку. Взаємодія з більшовицькою системою в основному полягала у навчанні допризовників та використанні майданчиків, тощо. А закиди щодо капіталістичних ознак в спорті в 1923-1925 рр. не несли за собою реальної відповідальності. Після реформ 1925 р. з новою силою розпочалась пропаганда

¹⁰⁸ Там само. – Арк. 91 зв.

¹⁰⁹ Там само. – Арк. 92 зв.

боротьби проти «дрібнобуржуазних впливів» у спорті: індивідуалізм, національний шовінізм, рекордсменство односторонності, тощо¹¹⁰. В 1925-1926 рр. ВРФК провела кампанію зі зменшення захоплення футболом через агітацію населення займатись гандболом. З цією метою була створена спеціальна команда, що відвідала 12 округів та показала всі «переваги» цього виду спорту¹¹¹. З наведеного прикладу зрозуміло, що ключова проблема, чому футбол дискредитувався більшовицькою владою крилась не в односторонності. Гандбол також не розвиває тіло гармонійно і може підпадати під відповідну критику. Причиною переслідування футболу була його популярність серед населення та складність у контролі з боку влади. У документах це проявляється у використанні терміну «футболomanія». ВРФК підсумовує результати роботи як позитивні:

«Ця кампанія ще не скінчена, але з певністю можна встановити, що за невеличким винятком, мілкобуржуазні спортивні течії на Україні прожити і більше не відродяться»¹¹².

Боротьба з футболом у внутрішній політиці не означала припинення його використання у зовнішній. Так, поїздка українських футболістів за кордон подавалась як найкращий «агітаційний акт» радянського спорту¹¹³. Більшовики не могли відмовитись від нього у пропаганді, націленій на європейського робітника. По-перше, на Заході футбол також залишався найбільш поширеним та популярним видом спорту. По-друге, в СРСР та УСРР лише футболісти наближались до європейського рівня майстерності. Представники інших видів спорту не використовувались активно в цілях пропаганди. Тому внутрішня та зовнішня політика більшовиків відрізнялась.

Питання залучення селян до фізичної культури залишалось найбільш проблемним. Як вже зазначалось, фінансових ресурсів на охоплення сільських

¹¹⁰ Там само. – Арк. 95 зв.

¹¹¹ Там само. – Арк. 95 зв.

¹¹² Там само. – Арк. 95 зв.

¹¹³ Там само. – Арк. 100 зв.

мешканців у районних радах було недостатньо. ВРФК вирішила використати комсомольців, трудову інтелігенцію та демобілізованих червоноармійців для пропаганди спорту в селах¹¹⁴. Ці підгрупи населення були ознайомлені з фізичним вихованням під час навчання, служби чи роботи. Відповідно частина з них могла пройти додатково курси для сільських інструкторів. Відділ агітації у 1925 р. видав 60 000 плакатів, більшість з яких було направлено в села¹¹⁵. Візуальна пропаганда була найдоступнішою для часто малоосвіченого населення. Науково-навчальний відділ розпочав збір етнографічного матеріалу, на основі якого планувалось надрукувати підручник для сільських інструкторів. Загалом це пошук традиційних ігор, які практикували в селах. Також ВРФК розглядала спорт як інтелектуальну розвагу, що мала замінити «різне дикунство»: досвідки, пияцтво та самогонщину¹¹⁶. Таку політику можна розцінювати як чергову спробу більшовиків взяти під контроль дозвілля. Коли для ігор та різних забав написані правила – місця для «неблагонадійних» явищ немає. А спалахи боротьби з алкоголізмом продовжувались увесь період 1920-х рр.

Емансипація жінки була важливою складовою більшовицької пропаганди, фізична культура не була винятком. Попри постійні декларації про потребу залучення жінок до спорту, ВРФК не звітує про напрацювання у цій сфері. Тим не менш, вони з'являються в офіційній статистиці. За даними у 1923-1924 рр. в УСРР налічувалось 903 гуртки та 70 000 залучених, з яких 27 % становили жінки¹¹⁷. Окремо наводиться кількість дітей, які познайомились з фізкультурою в школах – 161 000¹¹⁸. Сумнівність наведених цифр очевидна, якщо згадати неорганізованість галузі в цей період. Відповідно інформацію про те, хто і як

¹¹⁴ Там само. – Арк. 96 зв.

¹¹⁵ Там само. – Арк. 96 зв.

¹¹⁶ Там само. – Арк. 96 зв.

¹¹⁷ Там само. – Арк. 96 зв.

¹¹⁸ Там само. – Арк. 92 зв.

збирав ці данні в документі не наведена. Але їх можна використати для порівняння з 1926 р. та масштабу діяльності рад фізичної культури після політизації. Станом на 1926 р. в УСРР налічувалось 151 гуртків до складу яких входили 81 216 осіб, де 39% становили жінки. З урахуванням школярів, 285 521, ВРФК доходить висновку про сумарну кількість фізкультурників в розмірі 450 000 осіб¹¹⁹. По-перше, якщо банально додати членів спортивних гуртків та дітей, то «нізвідки» з'являються 83 263 залучених. Можливо, це червоноармійці або допризовники, але у попередній статистиці вони позначались окремо. По-друге, сумнівним результатом є ціле, кругле число, що дисонує з детальними підрахунками до одиниць серед школярів та спортсменів.

Інша важлива деталь полягає у зменшенні кількості спортивних організацій у 6 разів. Пояснень щодо долі інших клубів, що не потрапили в статистику, ВРФК не наводить. Можна припустити, що більшість з них укрупнили для кращого контролю за діяльністю. Боротьба проти «дрібнобуржуазних впливів» лише посилювалась. Або ж вони ввійшли разом з інфраструктурою у товариство «Спартак», що викупила ВРФК. Тим не менш, ми відслідковуємо незначний приріст кількості спортсменів в УСРР в порівнянні з періодом 1923-1924 рр. А збільшення кількості залучених дітей майже у 2 рази є результатом впровадження обов'язкової фізкультури в школах.

Отже, становлення фізичної культури та спорту в Українській СРР відповідало загальним явищам у Російській СФРР. Це не дивно, адже основа постанов та директив республіканських рад визначалась у Москві. Тому визначити рівень самостійності УСРР у прийнятті рішень доволі складно. Фізична культура та спорт пройшла декілька етапів становлення, де головними силами в управлінні стали військові та гігієністи. Перший конфлікт виник одразу у 1919 р., коли Конституція визнавала фізичне виховання в

¹¹⁹ Там само. – Арк. 92 зв.

підпорядкуванні комісаріату охорони здоров'я, а закони воєнного комунізму – військовим. До 1925 р. роль військових в загальному управлінні галуззю зменшилась, а фізичне виховання у структурах Червоної армії відділилось. Тим не менш, декларування важливості спорту для посилення обороноздатності залишалось основним. Цікавою особливістю українського прикладу є слабка група трудовиків в управлінні, що не займала керівних посад. На рівні пропаганди використання фізичного виховання у покращенні показників на виробництвах практично не трапляється у документах та періодиці. Останньою групою були представники спортивних клубів та організацій, що часто мали традицію дореволюційної діяльності. Загалом їх роботу можна охарактеризувати як прилаштування до змін. Під час воєнного комунізму вони надавали свою інфраструктуру та інструкторів для завдань Всеобучу. Під час НЕПу повертались до існування в ринкових відносинах. А після політизації фізичної культури значна частина з них звинувачувалась у «дрібнобуржуазних впливах» та була ліквідована. Попри всі труднощі у 1922-1925 рр. проходили масштабні олімпіади, спартакіади та свята. А українські спортсмени брали участь у міжнародних змаганнях, де виконували роль успішних прикладів радянської системи фізичної культури.

Висновки

Становлення фізичної культури та спорту в 1920-х рр. загалом відповідало загальнодержавним тенденціям у СРСР. Більшовики прийшли з гаслами докорінної трансформації держави та суспільства, що потребувало змін в управлінні. Але чіткого уявлення та плану дій стосовно реорганізації у них не було. Це породило унікальне явище в історії СРСР – відкритих міждисциплінарних дискусій. Фізична культура за концептом створення « нової людини » мала стати одним з основних напрямків виховання дітей в « комуністичному дусі ». Відповідно, у дискусії брали участь представники від лікарів, промисловців, військових, власне спортсменів, тощо. В Українській СРР конфлікт між зацікавленими сторонами розпочався в 1919 р. з неточностей в законодавстві. Так, лікарі або « гігієністи » розкритикували підпорядкування фізичного виховання військовим відомствам, що перечило Конституції. Загалом Наркомат охорони здоров'я визначав політику республіки в цій галузі. Причиною була низька кваліфікація військових відомств на місцях. Представники від інших інституцій не мали вирішального голосу, а були радше виконавцями резолюцій в своїх організаціях. Наприклад, в Комсомолі, навчальних закладах чи на заводах.

Характерною ознакою 1920-х рр. також була невизначеність меж відповідальності між державними інституціями. Наприклад, Микола Подвойський одночасно очолював: Всеобуч, Вищу Раду Фізичної Культури, Спортінтерн та брав участь в організації загальносоюзних свят. Тому не дивно, що спорт та фізичну культуру намагались впровадити в святкових розвагах, лікарнях, школах та мали для цього відповідні політичні важелі. В Українській СРР Вища Рада Фізичної Культури задумувалась як майданчик для об'єднання та координації зусиль різних відомств у впровадженні фізичного виховання. Часто ВРФК дублювала постанови відповідної російської структури та роз'яснювала нововведення. Ради фізичної культури створювались при

виконавчих комітетах на всіх рівнях владної вертикалі з конкретним переліком учасників. Цікаво, що в жодній раді не були представлені постійні члени спортивних клубів та гуртків. Можливо, це пов'язано з закріплення цих утворень до державних інститутів, наприклад, товариства «Динамо» чи «Спартак». Незалежні організації в своїй більшості існували задовго до більшовицького перевороту та становили потенційну небезпеку. За ними впроваджувався контроль місцевими радами фізкультури, а з 1923 р. розпочалось поступове обмеження свободи діяльності.

Важливою сферою використання фізичної культури та спорту була внутрішня та зовнішня пропаганда більшовицького режиму. Спортивні мотиви активно застосовували у візуальній культурі: на побутових речах, агітаційних плакатах, кінострічках, тощо. Вища Рада Фізичної Культури УСРР виділяла ресурси на друк агіток та плакатів про переваги фізичного виховання для робітників та селян. Навіть були закуплені негативи для зйомки відповідних фільмів. Найбільше для пропаганди використовували проведення спортивних свят, показових змагань та ігор. Для цього в УСРР були створенні спеціальні команди, що приїжджали в маленькі міста та села з видовищними заходами. Для залучення європейського робітника був створений Спортивний Інтернаціонал, що виконував ідентичні функції з Червоним Інтернаціоналом, лише в спорті. Для пропаганди «робітничого спорту» на Заході проводились показові змагання з місцевими робітниками. Відбір кандидатів з УСРР проводився через всі рівні владної вертикалі та затверджувався Спортінтерном. Найбільш розвиненим видом спорту в СРСР залишався футбол, тому футболісти найкраще підходили під завдання показу переваг «комуністичної системи виховання».

Радянські футболісти не відповідали цілям пропаганди, тому що часто не були робітниками чи селянами. Більшість спортивних організацій та клубів існували до приходу більшовиків, де займались заможні верстви населення, що могли заплатити за членство. В Українській СРР практично в кожному

великому місті діяли декілька клубів з десятками, а то й сотнями учасників. Невідповідність декларованій ВРФК політиці боротьби з «дрібнобуржуазними елементами» спричинило втручання у внутрішні справи спортивних організацій. Від них вимагали зміни підходів до підготовки спортсменів. Футболісти повинні були займатись легкою або важкою атлетикою для гармонійного розвитку тіла. Загалом ставлення влади до футболу змінювалось від нейтрального до негативного, попри активне використання в зовнішній пропаганді. Головною причиною була велика популярність цього виду спорту, що в документах отримало назву «футболomanія». Зароджувались практики вболівання та виокремлення найкращих футболістів, що створювало певний культ локальних героїв. Це перечило завданням більшовиків, тому в 1923 р. розпочалась критика футболу в періодиці та штучна популяризація гандболу чи баскетболу.

Проголошення курсу на індустріалізацію та першого п'ятирічного плану стали провісником кардинальних змін в державі. Розпочались процеси уніфікації та посилення контролю над фізичною культурою та спортом. У 1925 р. УСРР перейшла на трьохступеневу модель адміністративного управління, з відповідними радами фізичної культури на кожному рівні. Закріпилось чітке підпорядкування та контроль над спортивними організаціями та фізичною культурою в школах, університетах, заводах, залізницях, тощо. Політичними результатами цих процесів стало скорочення у 6 разів кількості спортивних клубів. На нашу думку, вони могли бути укрупненні або ліквідовані.

Перспективними для дослідження залишаються локальні теми впровадження фізичної культури на заводах, залізницях, маленьких містах та селах. Офіційні звіти часто не відповідали реальному стану спорту в цих структурах чи населених пунктах та часто існували лише на папері.

Список джерел та літератури

1. Джерела:

1.1 Неопубліковані (архівні документи)

1. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 1. Спр. 1340 (Протоколи засідань Вищої ради фізичної культури. Копії, 13.10.1924).
2. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 2. Спр. 2961 (Тези доповідей секретаря ВУЦВКу на ІУ-му всесоюзному з'їзді ВКП/б/ і 2-й Всеукраїнській нараді по фізичній культурі та матеріали до них, 4.10.1925).
3. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т.1. Спр. 1904а (Протокол засідання Ради Фізичної культури /СРСР/ від 27 грудня 1924 р. та доповідь Вищої Ради Фізичної Культури при ВУЦВК"у про свою роботу за 1924 р., 1924).
4. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 3 т. 1. Спр. 125 (Протоколи засідань колегії Укрцентроархіву, Центральної комісії національних меншостей, Адміністративно-територіальної комісії, обіжник про роботу Червоного Спорт-інтерну в зв'язку з Паризьким Конгресом та листування з виконкомом та редакціями про розгляд дописів поступивших до них та скарг громадян., 01.01.1926).
5. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 114 (Листування з наркоматами РСФРР УСРР щодо організації загального військового навчання, 07.06 1919).
6. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 723 (Справа про видачу грошової допомоги Вишій Раді фізичної культури при ВУЦВК на покриття дефіциту журналу "Вісник фізичної культури" / органу ЦК ЛКСМУ і ВРФК при ВУЦВК /., 20.10 1924).

1.2 Опубліковані (збірки документів, окремі публікації документів)

1. Основные постановления, приказы и инструкции по вопросам Советской физической культуры и спорта 1917-1957 гг. / состав. И. Г. Чудинов. Москва: Физкультура и Спорт, 1959. 302 с.

2. Физическое оздоровление и воспитание молодежи (основная часть) / М. Г. Собоцкий и др.. Ленинград: Издательство книжного сектора Губоно, 1924. 232 с.

1.3 Періодика

1. 1-я Всеукраинская Олимпиада 1922 г. *Спортивный Листок*. 1922. №2. 19 августа. С. 1-2
2. 1-я Донецкая Олимпиада. *Спортивный Листок*. 1922. №2. 19 августа. С. 3
3. А. М. Допризывник – На Конференцию. *Допризывник и Спортсмен*. 1922. №2. 10 декабря. С. 1
4. В. К. На Украине. *Спортивный Листок*. 1922. №3. 26 августа. С. 2-3
5. Леор. 1-я Всеукраинская Олимпиада 1922 года. *Спортивный Листок*. 1922. №1. 12 августа. С. 2 – 3
6. Леори. Харьковская Губернская Олимпиада. *Спортивный Листок*. 1922. №2. 19 августа. С. 3
7. На Украине. *Спортивный Листок*. 1922. №1. 12 августа. С. 3
8. Наказ О.Р.Ф.К. *Фізкультура*. 1930. №3. С. 1
9. Одесса. *Спортивный Листок*. 1922. №3. 26 августа. С. 3
10. Перед новыми путями. *Спортивный Листок*. 1922. №1. 12 августа. С.1
11. Советская власть и спорт. *Спортивный Листок*. 1922. №3. 26 августа. С. 3
12. Спорт и Комсомолы. *Спортивный Листок*. 1922. №2. 19 августа. С. 1
13. Фізкультурне свято 2 травня не відбулось. *Фізкультура*. 1930. №4. С. 1
14. Хроника. *Допризывник и Спортсмен*. 1922. № 2. 10 декабря. С. 4

2. Література:

2.1 Монографії, збірки статей, брошури, тези конференцій

1. Всё о спорте. Справочник. / В. Кукушкин и др.. Москва: Физкультура и Спорт, 1974. 225 с.

2. Лебина Н.Б. Обыватель и реформы: Картины повседневной жизни горожан в годы нэпа и хрущевского десятилетия / Н.Б.Лебина, А.Н.Чистиков. - СПб.: Дмитрий Буланин, 2003. 339 с.
3. О'Махоуни М. Спорт в СРСР / пер. з англ. Е. Ляминой и А. Фишмана. Москва: Новое литературное обозрение, 2010. 257 с.
4. Плаггенборг Ш. Революция и культура: Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма / пер. с нем. И. Карташевой. Санкт-Петербург: Журнал «Нева», 2000. 416 с.
5. Рольф М. Советские массовые праздники / пер. с нем. В. Т. Алтухова. Москва: РОССПЭН, 2009. 439 с.
6. Сазонова Ю. О. Спортивна журналістика України: історія, еволюція, трансформація. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 276 с.
7. Теория физического воспитания / Г. И. Кукушкин, П. И. Жуков, И. М. Коряковский. Москва: Физкультура и Спорт, 1953. 453 с.
8. Arnaud P. Riordan J. Sport and International Politics. London: E & FN Spon, 1998. 240 p.
9. Edelman R. Serious fun: a history of spectator sports in the USSR. New York: Oxford University Press, 1993. 307 p.

2.2 Статті

1. Верменич Я. Реформування адміністративно-територіального устрою УСРР у 20-30-х рр.: прорахунки й уроки. *Міжвід. зб. наук. пр.* 2003. № 10. С. 82-92
2. Каденюк О. С. Діяльність спортивних осередків на Поділлі у 1920–1930-х рр.. *Універсум історії та археології*. 2021. № 4 (29). С. 43-53
3. Салтан Н. М. Спортивні практики як засіб соціалізації мешканців Харкова у 20-х – на початку 30-х рр. XX століття. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. №40. С. 108-111

4. Туряниця О. Професійний спорт України як об'єкт нормативно-правового регулювання в радянський період. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 54. С. 34-37

2.3 Енциклопедії

1. Большая советская энциклопедия: Первое издание(1926–47). – Москва, 1936. Т. 57. 378 с.

2.4 Навчальні посібники

1. Вербицький В. А. Історія фізичної культури та спорту в Україні : [навчальний посібник] / В. А. Вербицький, І. Г. Бондаренко. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – 340 с.

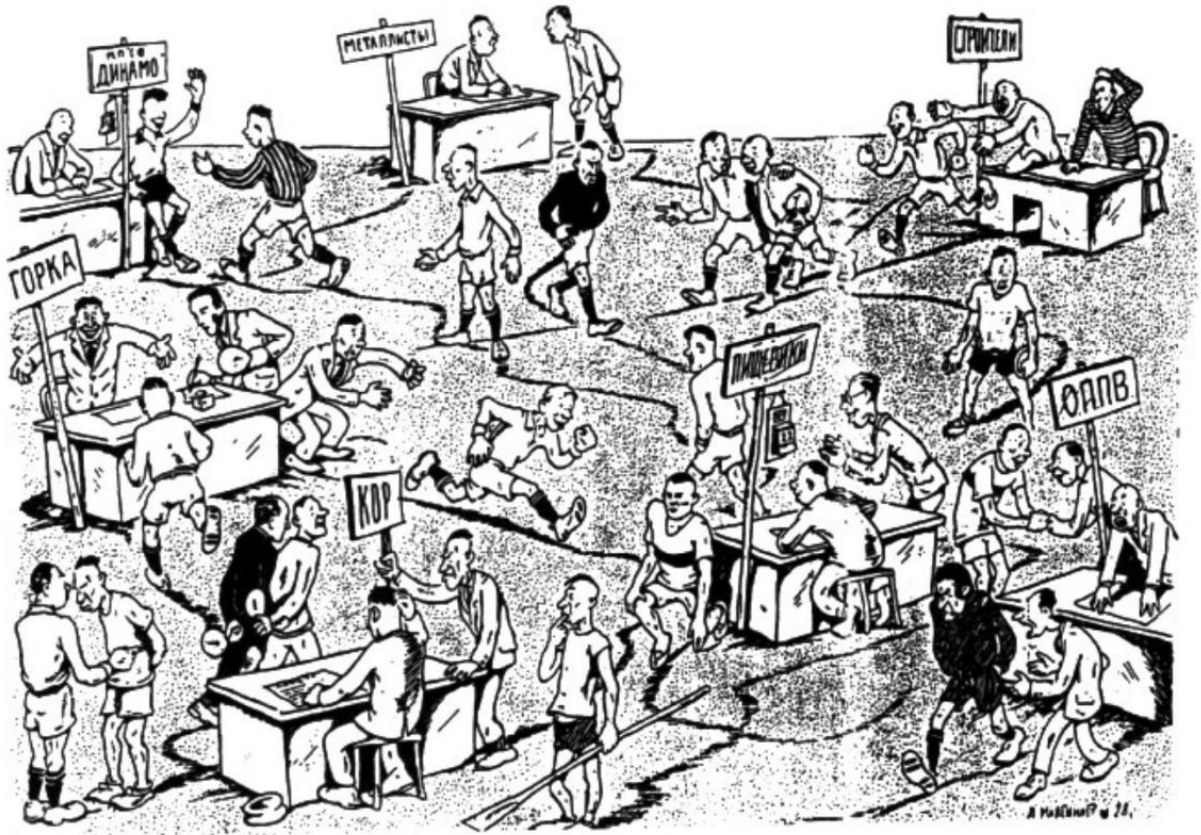
2.5 Фільми

1. «Три песни о Ленине», реж. Дзига Вертов, 1934, мин. 41:05

Додатки

1. Карикатура «Весняні трансфери» - зображення явища переконування спортсменів перейти в їхній спортивний клуб, попри вимогу їх комплектації з місцевих робітників.

"SPRING TRANSFERS"

Джерело: Edelman R. Serious fun: a history of spectator sports in the USSR. New York: Oxford University Press, 1993. P. 54

2. Схема ієрархії управління фізичною культурою в УРСР після створення ВРФК у 1923 р..

Спортінтерн	Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК)	Вища Рада Фізичної Культури РФСРР (ВРФК РФСРР)
	Вища Рада Фізичної Культури Української РСР (ВРФК УСРР)	
Губернські Ради Фізичної Культури (ГРФК)	Округові Ради Фізичної Культури (ОРФК)	Інші Ради (з урахуванням специфічного районування - уїзди, автономні області ...)
Фізкультурні організації, спортивні клуби ...	Районні Ради Фізичної Культури (РРФК)	Фізкультурні організації, спортивні клуби ...
	Фізкультурні відділи в: освітніх установах, профспілках, на заводах, залізницях, тощо. Також спортивні організації та сільські будинки	

Джерело: ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 1. Спр. 1340 Арк. 3 зв.

3. Структура та повноваження Вищої Ради Фізичної Культури УСРР

	Вища Рада Фізичної Культури УСРР (ВРФК УСРР)
Повноваження	А) об'єднувати і керувати діяльністю фізкультури центральних установ, громадських і професійних організацій – розглядати, затверджувати, контролювати і направляти плани їхніх робіт. Також керувати науково-дослідними установами з фізвиховання і створювати нові; Б) розробляти загальні плани діяльності, затверджувати програми, положення та інструкції, що визначають як зміст, так і форми здійснення фізвиховання; В) організаційно й методично розробляти питання фізкультури і узгоджувати їх з заінтересованими сторонами, затверджувати плани їх робіт при клубах, підприємствах, установах, школах, тощо; Г) розробляти і затверджувати плани типових будівель і обладнати установи фізвиховання; Д) організовувати і проводити загальнореспубліканські свята, виступи, змагання, виставки для агітації, з'їзди, наради і координувати цю роботу з різними установами і організаціями; Е) організувати безпосередній зв'язок з Червоним Спортінтерном; Ж) організовувати міжнародні свята та змагання для встановлення міжнародної робітничої солідарності й пропаганди ідей радянської фізкультури; З) давати висновки і відгуки на літературу фізкультури, яку видають різні уряди; И) керувати діяльністю та інструктувати округові й районів ради фізкультури УСРР.
Склад ради	По 2 представники: Народного Комісаріату Освіти, Народного Комісаріату Охорони Здоров'я, Всеукраїнської Ради Професійних Спілок, Штабу Української Військової Округи, Центральної Комісії Незаможних Селян, ЦК Комсомолу. По 1 представнику від: Народного Комісаріату Внутрішніх Справ, Народного Комісаріату Праці, Вищої Ради Народного Господарства, Всеукраїнського Товариства Червоного Хреста, Всеукраїнського Центрального Правління Професійної Спілки Залізничників і Харківського Округового Виконавчого Комітету.
Президіум	7-9 членів зі складу ради, яких затверджує Президія ВУЦВК – могли запрошувати фахівців з правом дорадчого голосу.
Бюро, комітети та секції	А) організаційно-агітаційне бюро; Б) науково-учбовий комітет; В) спортивно-технічний комітет; Г) стрілецький комітет; Д) шахматно-шашкова секція
Може утримувати ряд установ	лікарсько-учбовий кабінет експериментально-наукового характеру; курси фізичної культури; палац фізичної культури г) видавництво в справах фізичної культури.
Інше	ВРФК проводить облік і розподіл інструкторського складу по всіх організаціях і установах, утримується за рахунок ВУЦВК та має печатку з гербом УСРР.

Джерело: ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 2. Спр. 2961. Арк. 77-78 зв.

4. Структура та повноваження Округових Рад Фізичної Культури УСРР

	Округові Ради Фізичної Культури (ОРФК)
Повноваження	А) виконувати в межах округи всі постанови та спеціальні завдання ВРФК; Б) організовувати, направляти, керувати і контролювати діяльність районних рад фізкультури і низинних організацій; В) залучати молодь і дорослих в фізкультурні організації; Г) допомагати в справах організації гуртків фізкультури при клубах, селянських будинках, фабриках, заводах, тощо; Д) об'єднувати і керувати спортивно-технічною роботою гуртків фізкультури; Е) погоджувати роботу зі всіма установами і організаціями за відповідно до директив; Ж) проводити наукові спостереження: раціональна постановка роботи, антропометричні виміри; З) організовувати, керувати й проводити свята з фізкультури. Обладнати загальноміські спортивні майданчики, стадіони, клуби в межах округи; И) пропаганда: через змагання, лекції, бесіди, тощо; К) допомагати у впровадженні фізкультури для допризовників та спорторганізацій Червоної Армії; Л) погодження роботи з військово-спортивно-технічними комітетами частин Червоної Армії в межах округи; М) організовувати, згідно з вимогами, короткострокових курсів для інструкторів; Н) деталізувати інструкції, програми і плани робіт для фізкультури в дитбудинках, школах соціального виховання, фабрично-заводського учеництва, гуртків юного піонера й фізичної культури – відповідно до місцевих умов. Погоджується з місцевими органами Народного Комісаріату Освіти; О) активних інструкторів залучати до доповідей і пропаганди; П) направляти роботу кореспондентів фізичної культури; Р) заслухати звіти районних рад і гуртків фізкультури про їх діяльність; С) організовувати культурно-освітні установи, кутки й бібліотеки на території округи; Т) брати активну участь в республіканських заходах фізкультури; У) проводити облік і розподіл інструкторів на всі організації фізкультури.
Склад ради	По 1 представнику: округовий виконавчий комітет, округове бюро професійних спілок, округова інспектура народної освіти, округова інспектура охорони здоров'я, округової комісії незаможних селян, округового військового комісаріату, бюро дитячого руху при Комсомолі, представники учбово-технічного комітету окружної ради фізичної культури і Учпрофсоюзу, представник міліції і 2 представники від округового комітету комсомолу, а також представники великих районних рад фізкультури від погляду округової ради фізкультури. <i>Головою округової ради фізичної культури є член Президії округового виконавчого комітету.</i>
Президія	Організовується в складі 5 осіб і персонально затверджується Президією Округового Виконавчого Комітету.
Бюро, комітети та секції	Організаційно-агітаційне бюро, учбово-технічний комітет, стрілецький комітет, шахматно-шашечна секція.
Інше	ОРФК звітує про діяльність Округовим Виконавчим Комітетам та ВРФК. Також утримує штат співробітників та має печатку.

Джерело: ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 2. Спр. 2961. Арк. 78-83 зв.

5. Структура та повноваження Районних Рад Фізичної Культури УСРР

	Районні Ради Фізичної Культури
Повноваження	Проводять роботу в області фізичної культури аналогічно з задачами, покладені на Окружні Ради Фізичної Культури, за виключенням науково-учбової.
Склад ради	По 1 представнику від: райвиконкому, райкому Комсомолу, райкому незаможних селян, професійних організацій (якщо є), медичного участку, селянського будинку, учительства і міліції. Можна залучати активних робітників спортгуртків і інших організацій.
Президія	Організовується в складі 3-5 осіб зі сталих робітників Районних Рад Фізкультури. Головою РРФК є представник Районного Виконавчого Комітету.
Інше	Проводити всі заходи ВРФК та ОРФК по затверджених ними планах. Утримували штат співробітників, що опланувався Райвиконкомами. В деяких районах можлива робота на волонтерських засадах. Використовували печатку Райвиконкому.

Джерело: ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 2 т. 2. Спр. 2961. Арк. 83-84 зв.